

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ και ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Κερδίζει συνεχώς έδαφος η αντίληψη ότι οι αρχαιολογικοί χώροι και γενικώς τα μνημεία προστατεύονται και συντηρούνται αποτελεσματικότερα, όταν αποτελούν μέρος της ζωής των πολιτών, όταν περιλαμβάνονται στη λεγόμενη **οικονομία του ελεύθερου χρόνου** και στην δια βίου εκπαίδευση. Σύμφωνα με το νέο διεθνές αναπτυξιακό παράδειγμα, η οικονομία της γνώσης και της τεχνολογίας συνδυάζεται με την οικονομία του πολιτισμού και της δημιουργίας.

Όπως έχει εύστοχα σημειωθεί, η πρόκληση για τη χώρα μας είναι να μεταστραφεί η τρέχουσα πολιτική της πολιτιστικής διαχείρισης από τη στατική στη δυναμική προσέγγιση, στην παραγωγή δηλαδή νέων μορφών.¹

Η σύγχρονη πολιτιστική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενθαρρύνει επενδύσεις σε πολιτιστικούς και δημιουργικούς τομείς που συμβάλλουν στην πάταξη της ανεργίας, στην κοινωνική ευημερία και την λεγόμενη οικονομία της ευτυχίας (economics of happiness) που συνδέεται άρρηκτα με τις νέες μορφές διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι επιχειρήσεις που παράγουν αγαθά πολιτισμού και δημιουργίας (cultural and creative industries) αποτελούν τα τελευταία χρόνια έναν από τους πλέον δυναμικούς τομείς, καταλαμβάνουν σημαντική θέση στη στρατηγική *Ευρώπη 2020*, γιατί συμβάλλουν σε νέο τύπο ανάπτυξης όχι μόνο οικονομικής αλλά και κοινωνικής.

Όταν μιλάμε για οικονομία του ελεύθερου χρόνου και της ευτυχίας αναφερόμαστε σε μια πολυπληθή διεθνώς ομάδα ενεργών καταναλωτών, κυρίως σε άτομα της τρίτης ηλικίας που

---

¹ Σ. Λαζαρέτου, Η έξυπνη οικονομία: Πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες στην Ελλάδα. Μπορούν να αποτελέσουν προοπτική εξόδου από την κρίση; Τράπεζα της Ελλάδος, Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών, Αθήνα 2014, 1-75.

διαθέτουν εισόδημα και χρόνο να δαπανήσουν για την ψυχαγωγία τους και για την απόλαυση εμπειριών μέσω της κατανάλωσης αγαθών και υπηρεσιών πολιτισμού και δημιουργίας.² Η νέα γενιά πολιτών λόγω της εξοικείωσής της με την τεχνολογία της επικοινωνίας και της πληροφορίας αναδεικνύεται σε δυναμική αγορά που όχι μόνο καταναλώνει αλλά συμμετέχει και στη διαμόρφωση του τελικού προϊόντος, όπως για παράδειγμα η σχεδίαση διαδικτυακών εφαρμογών. Η νέα γενιά συμβάλλει επίσης στη διάχυση των προϊόντων πολιτισμού σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα και σε μαζικότερη κατανάλωση, όχι μόνο στην εξυπηρέτηση των αναγκών της πνευματικής και οικονομικής ελίτ.³

Με την αξιοποίηση της νέας τεχνολογίας και των εφαρμογών της δεν απαιτούνται μεγάλα χρηματικά κεφάλαια για επενδύσεις στο χώρο του πολιτισμού. Απαιτείται όμως φαντασία, δημιουργική αντίληψη, εξωστρέφεια, προσαρμοστικότητα, εκπαίδευση και ενημέρωση διαρκής.

Στον τομέα των επενδύσεων στο χώρο του πολιτισμού, η καινοτομία, με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της προσωπικής δημιουργίας, μπορεί να συμβάλλει αποφασιστικά σε μια βιώσιμη, έξυπνη και χωρίς αποκλεισμούς οικονομία. Περιφέρειες με υψηλό βαθμό εξειδίκευσης και απασχόλησης σε δραστηριότητες πολιτισμού και δημιουργίας συγκαταλέγονται στις πιο πλούσιες σε κατά κεφαλήν εισόδημα περιφέρειες χωρίς να περιλαμβάνουν τα πολυπληθή αστικά κέντρα.

Η εθνική προσπάθεια για την ανάδειξη της χώρας μας σε κορυφαίο πόλο έλξης ξένων επισκεπτών και την ευρύτατη γνωστοποίηση των πολιτιστικών αξιών και του τρόπου ζωής μας βασίστηκε στο παραδοσιακό τρίπτυχο «ήλιος, θάλασσα και

---

² Λαζαρέτου, όπ., 6.

³ Λαζαρέτου, όπ., 7.

εν μέρει αρχαιότητες», που συνδυάζει την απόλαυση του ελεύθερου χρόνου, την ψυχαγωγία και την άνετη διαβίωση με το φυσικό τοπίο και την ιστορία.

Μολονότι το τρίπτυχο αυτό λειτούργησε ικανοποιητικά θεωρείται σήμερα μάλλον ξεπερασμένο στο νέο παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον. Στο πλαίσιο της νέας οικονομίας ο πολιτισμός ερμηνεύεται ευρύτερα ως τρόπος ζωής και ως σύνολο κοινών αξιών και εμπειριών. Ο καταναλωτής από παθητικός δέκτης πληροφοριών γίνεται συν-διαμορφωτής του περιεχομένου του προϊόντος που θα καταναλώσει. Κινητήριες επομένως δυνάμεις στην αναπτυξιακή πορεία της 'έξυπνης' οικονομίας του πολιτισμού και της δημιουργίας είναι η τεχνολογία, και η επιθυμία των πολιτών (της τρίτης κατά κύριο λόγο ηλικίας) για απόκτηση εμπειριών και συγκινήσεων. (εδώ εντάσσεται μεταξύ άλλων και ο παρεξηγημένος στη χώρα μας ανασκαφικός τουρισμός).

Η νέα διεθνής οπτική και πρακτική στο χώρο της προστασίας των πολιτισμικών αγαθών, τα οποία βρίσκονται στο φυσικό τους περιβάλλον σε αρχαιολογικούς χώρους ή στεγάζονται σε μουσεία σχετίζεται επομένως άμεσα με αυτό που λέμε επιστημονική, κοινωνική και **οικονομική διαχείριση** αυτών των αγαθών.⁴

Η διαχείριση ασκείται κατά κύριο λόγο από το κράτος, και παράλληλα από φορείς όπως τα Πανεπιστήμια, οι Ξένες

---

⁴ X. Ντούμας, Προβλήματα διαχείρισης ενός μεγάλου αρχαιολογικού χώρου, στο R. Etienne (ed.), *Les Politiques de l'archeologie du milieu du XIX siecle a l' ore du XXIe*. Colloque organise par l' Ecole francaise d' Athenes a l' occasion de la celebration du 150e anniversaire de la fondation, Athenes 2000, 399-405; L. Mendoni, *The Protection and Presentation of Archaeological Sites in Connection with sustainable Development: The Archaeological Site of Karthaia*, in P. Doukellis-L. Mendoni (eds.), *Perception and Evaluation of Cultural Landscapes*, 197-221/ (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 38), Athens 2004, 187-221; Β. Λαμπρινουδάκης, *Η αναγκαιότητα της διαχείρισης των αρχαιολογικών χώρων: η εμπειρία της Νάξου και γενικότερες σκέψεις*, στο Etienne (ed.), 363-370.

Αρχαιολογικές Σχολές και η Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία υπό την εποπτεία του κράτους.⁵

Η “διαχείριση” (managment) περιλαμβάνει οτιδήποτε σχετίζεται με τη χρηματοδότηση, την αποκάλυψη, την στερέωση-αναστήλωση, την ανάδειξη και την προβολή, καθώς και τη λειτουργία ενός αρχαιολογικού χώρου ή ενός μουσείου. Οι πολίτες έχουν δικαίωμα και υποχρέωση να ενδιαφέρονται για το παρόν και το μέλλον του φυσικού, πολιτιστικού και οικονομικού περιβάλλοντός στο οποίο ζουν. Ας μην ξεχνάμε και το σχετικό άρθρο 3 του Αρχαιολογικού Νόμου (3028/2002) που αναέρεται μεταξύ άλλων στην ευαισθητοποίηση των πολιτών στην αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς.⁶ Στην έννοια της αξίας περιλαμβάνεται κατά τη δική μου αντίληψη και η οικονομική αξία του πολιτισμού.

Η παγκοσμιοποίηση έχει φέρει τεράστιες αλλαγές, όχι μόνο στις γεωοικονομικές ισορροπίες (με την δυναμική εμφάνιση της Κίνας και των Ινδιών), αλλά και στα μοντέλα ανάπτυξης που καλούνται να υιοθετήσουν οι ευρωπαϊκές οικονομίες, συμπεριλαμβανομένης της ελληνικής. Αναγνωρίζεται τώρα διεθνώς ο ουσιαστικός ρόλος των περιφερειακών και των τοπικών αρχών, ο ιδιωτικός τομέας, καθώς και οι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί και τα σωματεία. Σημαντικοί τομείς

---

⁵ Κ. Νικολέντζος, Όψεις της διαχείρισης της αρχαιολογικής πολιτικής. Οι σχέσεις του ΥΠΠΟ με τις Ξένες Αρχαιολογικές Σχολές και την Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, Αθήνα 2003.

⁶ “η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας συνίσταται μεταξύ άλλων και στη διευκόλυνση της πρόσβασης και της επικοινωνίας του κοινού με αυτήν, στην ανάδειξη και την ένταξή της στη σύγχρονη κοινωνική ζωή και στην παιδεία, την αισθητική αγωγή και την ευαισθητοποίηση των πολιτών για την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς”.

στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να αναδειχθούν και με τη συμβολή της τοπικής αυτοδιοίκησης, όπως άλλωστε προβλέπεται από τον Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων (μέσω προγραμματικών συμβάσεων, άρθρο 225, παρ. 5, Ν. 3463/2006).⁷

Οι αρχαιολόγοι θεραπεύουν σήμερα μια αρχαιολογία πλησιέστερη στις θετικές επιστήμες, η οποία έχει ρόλο να παίξει και στη διαχείριση των απαιτήσεων των τοπικών κοινωνιών, απαιτήσεων που σχετίζονται με τον υλικό πολιτισμό τους και την οικονομική του διάσταση.⁸

Σήμερα που οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μουσεία θεωρούνται παράγοντες ανάπτυξης και δρόμοι που οδηγούν στην τόνωση του δημόσιου ενδιαφέροντος για την πολιτιστική κληρονομιά, το κεντρικό ζητούμενο είναι να βρεθεί η κατάλληλη διαχειριστική διαδικασία που θα λαμβάνει υπόψη όλες τις αξίες ενός αρχαιολογικού χώρου (ιστορικές, πολιτιστικές, επιστημονικές, αισθητικές, διδακτικές), και ταυτόχρονα τις οικονομικές του δυνατότητες. Το σχέδιο διαχείρισης ενός αρχαιολογικού χώρου μπορεί, επομένως, να εννοηθεί ως ένα πλάνο εργασίας (working instrument) για την ιεράρχηση και την προώθηση μιας σειράς ενεργειών που στοχεύουν στην

---

⁷ Έρχομαι σήμερα να συμφωνήσω με τον συνάδελφο Δημήτρη Κωνσταντίου, ο οποίος είχε υπογραμμίσει τα παραπάνω πριν από 25 ολόκληρα χρόνια στο Έκτακτο Συνέδριο του Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων για τον Οργανισμό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας του 1984Δ. Κωνσταντίου, Προστασία των Μνημείων και Τοπική Αυτοδιοίκηση, στο Ο. Γκράτζιου, Π. Παπαγγελή, Ε. Σπαθάρη (επιμ.), *Έργο και λειτουργία μιας Υπηρεσίας για την προστασία των μνημείων σήμερα, Έκτακτο Συνέδριο Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων για τον Οργανισμό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, Αθήνα 9-13 Μαρτίου 1984*, Αθήνα 1987, 517-520.

⁸ Μ. Μελάς, *Η Αρχαιολογία σήμερα*, Αθήνα 2003, 110.

προστασία, την αποκατάσταση και ανάδειξη και την υποδειγματική λειτουργία του χώρου και ταυτόχρονα στη συμβολή του στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής όπου βρίσκεται.

Η συντήρηση και η αναστήλωση των επί μέρους μνημείων και η ανάπλαση, διαμόρφωση ενός αρχαιολογικού χώρου πρέπει να προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες τοπικής ανάπτυξης στις γύρω κοινότητες και ευρύτερα σε νομούς και περιφέρειες. Αυτό σημαίνει ανάπτυξη ενός πολιτιστικού τουρισμού υψηλών προδιαγραφών με προοδευτικά αυξανόμενη επισκεψιμότητα, τόνωση του ενδιαφέροντος των τοπικών κοινωνιών για την πολιτιστική τους κληρονομιά και ταυτόχρονα εγγύηση ότι αυτή η κληρονομιά θα κρατήσει τη δυναμική της για πολύ καιρό και θα διατηρηθεί αλώβητη για τις επόμενες γενιές. Αυτά μέσα στο πνεύμα και της λεγόμενης αειφόρου ή **βιώσιμης ανάπτυξης**, η οποία δεν εξαντλεί τους φυσικούς της πόρους της, ούτε και αναλώνει τον πολιτισμικό της πλούτο.⁹

Η μέθοδος διαχείρισης ενός αρχαιολογικού χώρου πρέπει να βασίζεται σε διακριτά στάδια που είναι αναγκαίο να τηρούνται, σύμφωνα με τους ισχύοντες διεθνείς κανονισμούς σε κάθε διαδικασία αποκάλυψης, συντήρησης, αναστήλωσης και ανάδειξης των υλικών κατάλοιπων, καθώς επίσης στην ανάπτυξη στρατηγικών για τη αύξηση του ενδιαφέροντος των

---

⁹ L. Mendoni (supra n. 1), 188.

πολιτών και της διάδοσης της πληροφορίας **σε συνδυασμό με στρατηγικές οικονομικής ανάπτυξης.**

Οι μέθοδοι διαχείρισης που εφαρμόζονται μπορεί να λειτουργήσουν και ως οδοί παράκαμψης της σύγκρουσης συμφερόντων και σύγκλισης μεταξύ διαφορετικών προσεγγίσεων τόσο σε τοπικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο.

Ανακύπτουν κατά καιρούς ποικίλα αντιμαχόμενα, επιστημονικά, πολιτιστικά, κοινωνικά και οικονομικά συμφέροντα (και ενδιαφέροντα), σχετιζόμενα με αρχαιολογικούς χώρους.

Το πολιτιστικό παρελθόν εμπλέκεται σε συζητήσεις, ακόμη και σε διαμάχες περί δικαιωμάτων κυριότητας. Η περί ιδιοκτησίας αντίληψη αφορά σε μια ειδική σχέση με το παρελθόν, βασισμένη σε δικαιώματα επί των υλικών καταλοίπων ενός αρχαιολογικού χώρου και της εκμετάλλευσής του.¹⁰ Μια θετική πλευρά της σχέσης αυτής αναπτύσσεται μεταξύ Ελλήνων της διασποράς (αλλά και άλλων εθνοτήτων, όπως Ινδών και Τούρκων της διασποράς), οι οποίοι υποστηρίζουν και χρηματοδοτούν προσπάθειες αποκάλυψης και προστασίας των μνημείων της γενέτειράς τους.

Είναι γεγονός ότι, οι μακρόχρονες συστηματικές εργασίες αποκάλυψης, αποκατάστασης και ανάδειξης των αρχαιολογικών χώρων, επηρεάζουν αναπόφευκτα τις κοινωνικές, τις

---

¹⁰ I. Hodder, Sustainable Time Travel: Toward a Global Politics of the Past, στο S. Kane (ed.), The Politics of Archaeology and Identity in a Global Context, Boston Massachusetts 2003, 139-147.

οικονομικές και τις πολιτιστικές δομές των περιοχών δράσης, δηλαδή τους ίδιους τους πολίτες των περιοχών αυτών. Είναι λανθασμένη η αντίληψη ότι εμείς οι αρχαιολόγοι και οι συνεργάτες μας “απλώς σκάβουμε” ή “απλώς αναστηλώνουμε”, αδιαφορώντας για το κοινωνικό περιβάλλον, για την επιρροή που ασκούμε στους πολίτες, ανάμεσα στους οποίους ζούμε και εργαζόμαστε.¹¹

Στις στρατηγικές αφύπνισης του ενδιαφέροντος των τοπικών κοινωνιών εντάσσεται και η καθιέρωση, σε συνεργασία με τις τοπικές και εθνικές αρχές, ενός προγράμματος ποιοτικών πολιτιστικών εκδηλώσεων συμβατών προς τους αρχαίους χώρους θεάματος και ακροάματος που αντέχουν φυσικά στην ταυτόχρονη παρουσία πλήθους ατόμων.

Τα φεστιβάλ αποτελούν διεθνώς εργαλεία για την τόνωση της οικονομίας και της ανάπτυξης μιας περιοχής. Συμβάλλουν στην προβολή των περιοχών διοργάνωσης και της τοπικής ταυτότητας. Η επιτυχία τους εξαρτάται και από το αν θα γίνουν θεσμοί ώστε να αποκτήσουν πιστούς, όπως το επιτυχημένο φεστιβάλ χορού της Καλαμάτας και το φεστιβάλ Αθηνών Επιδαύρου.

Τη τελευταία δεκαετία έχουν πραγματοποιηθεί διεπιστημονικά και πολυεθνικά προγράμματα υπό την αιγίδα και τη χρηματοδότηση του Συμβουλίου της Ευρώπης, τα οποία είχαν στόχο την ανάλυση των αναγκών για τη διαχείριση των

---

¹¹ I. Hodder, *ό.π.*, 146

πολιτιστικών αγαθών και στη δημιουργία ενός κώδικα επαγγελματικών προσόντων για την άσκηση μιας αποτελεσματικότερης διοίκησης και διαχείρισης. Το προφίλ ενός “site manager”, υπεύθυνου για την επικοινωνία μεταξύ των διάφορων επαγγελματικών ομάδων και ικανού να εναρμονίζει (συντονίζει) τις προσπάθειες και τις δραστηριότητές τους, δεν σημαίνει αναγκαστικά αναζήτηση ενός νέου επαγγελματικού curriculum, διπλώματος ή ειδικών προσόντων. Ο ιδανικός manager μπορεί να προέρχεται από διάφορους κλάδους της αρχαιολογίας, της αρχιτεκτονικής ή και άλλων επιστημονικών κλάδων. Πρέπει να εξασφαλίζεται η δυνατότητα ενδο-υπηρεσιακών εκπαιδευτικών σεμιναρίων ανοιχτών στις διάφορες κατηγορίες πεπειραμένων επαγγελματιών από τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, οι οποίοι απασχολούνται σε αρχαιολογικούς χώρους. Τέτοιου είδους σεμινάρια μπορεί να προσφέρονται με ή χωρίς τη συνεργασία των Πανεπιστημιακών Τμημάτων.

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη παρέμβασή μου θα ήθελα να επισημάνω ότι στη χώρα μας, σε κεντρικό, περιφερειακό, ή αυτοδιοικητικό επίπεδο, ο πολιτισμός χρηματοδοτείται κατά κύριο λόγο από χρήματα των φορολογούμενων. Η επιλογή των προτάσεων που υποβάλλονται για χρηματοδότηση από τους διάφορους φορείς γίνεται συνήθως με κριτήρια που δεν έχουν σχέση με την απόδοσή τους στην τοπική και την εθνική οικονομία και κοινωνία. Η αποτίμηση του αποτελέσματος, του

τελικού προϊόντος των χρηματοδοτούμενων από το κράτος προγραμμάτων είναι διαδικασίες σπάνιες (για να μην πω ανύπαρκτες).

Τα μέτρα λιτότητας που εφαρμόζονται στην περίοδο της κρίσης καθιστούν επιτακτική την ανάγκη επιλογής των προγραμμάτων και των δράσεων προς χρηματοδότηση με γνώμονα τα απτά αποτελέσματά τους στην οικονομία και την κοινωνία. Στην αύξηση του αριθμού των επισκεπτών και κατ' επέκταση των εσόδων, στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, στη σταδιακή έστω απαλλαγή από τις συνεχείς κρατικές επιχορηγήσεις, και στη διαχειριστική και διοικητική αυτονομία.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεσμεύτηκε το Μάρτιο του 2010 για την εφαρμογή μιας νέας στρατηγικής αυτήν της **‘Ευρώπης 2020’** εστιάζοντας στην έξυπνη, βιώσιμη ανάπτυξη, χωρίς αποκλεισμούς. Ο πολιτισμός μπορεί να δώσει ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη και να αποτελέσει συνδετικό κρίκο μεταξύ των λαών της Ευρώπης ώστε να ενισχυθεί η θέση και η επιρροή της στη διεθνή σκηνή.

Ήλθε λοιπόν η ώρα να επενδύσουμε ως κράτος σε μη ρυπογόνες δραστηριότητες, κατά κύριο λόγο στον ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ, έναν αναπτυξιακό τομέα που αποδίδει αποδεδειγμένα καρπούς, τομέα όπου η χώρα μας διακρίνεται και μπορεί να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για μια άνοιξη όχι απλώς οικονομική, αλλά πολιτιστική και κοινωνική. Απαιτείται αναγνώριση εκ μέρους

του κράτους και ενίσχυση της συμβολής του Πολιτισμού ως εργαλείου τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης, οικονομικής και κοινωνικής αναγέννησης. Ο πολιτισμός, όπως η υγεία, η παιδεία, η άμυνα είναι εθνικό θέμα πρώτης προτεραιότητας.

Πέτρος Θέμελης
pthemelis@hotmail.com
ΙΟΥΝΙΟΣ 2015